

SKUTKI POSIADANIA ZABYTEKOWYCH MILITARIÓW

Z wyjątkiem sytuacji, gdy zabytkowe militaria (zabytkowe elementy uzbrojenia) wchodzi w skład zbiorów muzealnych, kiedy ich status regulują przepisy ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.), w pozostałym zakresie stosować do nich należy przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

Przepisy tej ostatniej ustawy, jak wskazuje jej nazwa, ukierunkowane są na zachowanie zabytkowych militariów, np. egzemplarzy broni białej, dla przyszłych pokoleń, gdyż, podobnie jak inne zabytkowe przedmioty, militaria składają się na dziedzictwo kulturowe, pozwalające poznać i zrozumieć życie w minionych epokach.

Kluczowe znaczenie mają w tym kontekście cztery kwestie (pytania): 1) jakie militaria są zabytkami?, 2) kto jest ich właścicielem?, 3) jakie są obowiązki ich posiadaczy? oraz 4) jakie są sankcje za nieprzestrzeganie zasad ich ochrony?

Czy wszystkie zabytkowe militaria mają identyczny status?

Pod względem posiadania zabytkowego charakteru militaria oceniane są według analogicznych kryteriów, jak inne zabytkowe przedmioty, tzn. w odniesieniu do ogólnej definicji zabytku z art. 3 pkt 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z tym zapisem, jeżeli chodzi o zabytki ruchome, którymi są także militaria, zabytkiem jest rzecz ruchoma lub jej część (względnie zespół rzeczy), będąca dziełem człowieka i stanowiąca świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Im zatem egzemplarz uzbrojenia jest starszy, rzadszy i kunsztowniejszy wykonany, tym jego zabytkowy charakter jest bardziej oczywisty. Militaria wskazane zostały zresztą wyraźnie w wykazie podstawowych rodzajów zabytków w art. 6 ust. 1 pkt 2 lit. c) powyższej ustawy.

Oczywiście jako zabytek może zostać uznany nie tylko kompletny element uzbrojenia, ale także jego część, np. rękojeść szabli.

W przypadku wątpliwości odnośnie do zabytkowego charakteru militariów, mogą być one rozważane przez opinię właściwego rzeczoznawcy, natomiast formalnie decyzja w tym zakresie należy do wojewódzkich konserwatorów zabytków, którzy rozstrzygają o wpisywaniu poszczególnych przedmiotów do prowadzonego przez nich rejestru zabytków.

Pod względem formalnym zabytkowe militaria podzielone mogą zostać na dwie podstawowe kategorie: 1) niewpisane do rejestru zabytków oraz 2) do rejestru tego wpisane (do rejestru nie są wpisywane zabytki wpisane do inwentarzy muzealnych, czyli stanowiące własność muzeów, w skład zbiorów których zabytkowe militaria wchodzi – por. art. 11 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Co do zasady wpis zabytkowych militariów do rejestru zabytków następuje na wniosek ich właścicieli, choć wyjątkowo decyzję o wpisie do rejestru podjąć może z urzędu konserwator zabytków, np. w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia zabytku (por. art. 10 powyższej ustawy). Skutkiem wpisu zabytku do rejestru jest objęcie ich zwiększoną ochroną, o czym będzie mowa dalej.

Poza zróżnicowaniem zabytkowych militariów na wpisane i niewpisane do rejestru zabytków, specyficzną grupę wśród nich stanowią elementy uzbrojenia, które mogą zostać potraktowane jako zabytki archeologiczne, zdefiniowane w art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z tym przepisem, jeżeli chodzi o będące zabytkami ruchomymi militaria, zabytkami archeologicznymi są elementy uzbrojenia znajdujące się w nawarstwieniach kulturowych, z których składają się nieruchomości zabytkowe, z których składają się nieruchomości zabytkowe, stanowiące powierzchniowe, podziemne lub podwodne pozostałości egzystencji i działalności człowieka. Zabytkami archeologicznymi są zatem militaria znajdujące np. w pozostałościach historycznego osadnictwa, cmentarzyskach czy w kurhanach, trakto-

wanych wyraźnie jako zabytki archeologiczne (por. art. 6 ust. 1 pkt 3 powyższej ustawy).

Oczywiście zabytkiem mogą być wyłącznie militaria autentyczne, czyli nie są nimi różnego rodzaju współczesne kopie, jak również wszelkiego rodzaju podróbki zabytkowych militariów, a więc współcześnie produkowane przedmioty, które autentyczne, zabytkowe militaria mają imitować.

Obecnie zarówno podrabianie zabytków w celu użycia ich w obrocie zabytkami, jak również zbywanie takich kopii ze świadomością, że są to przedmioty podrobione, traktowane jest jako przestępstwo (por. art. 109a i art. 109b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Posiadanie militariów powinno być legalne

Wszystkich posiadaczy zabytkowych militariów, niezależnie od rodzaju tych obiektów, można podzielić na dwie grupy: 1) posiadaczy legalnych oraz 2) posiadaczy nielegalnych.

Posiadacze legalni to po pierwsze właściciele zabytkowych militariów, czyli podmioty, którym przysługuje do nich prawo własności (które są ich właścicielami), oraz po drugie podmioty, które posiadają muzea na podstawie innego niż własność tytułu prawnego, np. na zasadzie depozytu, najmu, użyczenia itd.

Posiadacze nielegalni natomiast, to podmioty, które dysponują zabytkowymi militariami bez możliwości powołania się na żaden tytuł prawny, niezależnie od tego, w jakich okolicznościach weszły w posiadanie zabytkowych elementów uzbrojenia. Dwie podstawowe grupy nielegalnych posiadaczy to osoby, które weszły w posiadanie zabytkowych militariów w drodze kradzieży oraz osoby, które po znalezieniu (odkryciu) takich przedmiotów nie przekazały ich uprawnionym podmiotom lub instytucjom.

Znalezienie zabytkowych militariów może mieć miejsce zasadniczo w trzech następujących okolicznościach: 1) w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych w związku z realizacją różnych inwestycji (por. art. 32 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), 2) w razie przypadkowego odkrycia zabytków archeologicznych (por. art. 33 powyższej ustawy) oraz 3) znalezienia zabytków archeologicznych przez osoby dokonujące celowych poszukiwań przy użyciu odpowiednich urządzeń oraz sprzętu do nurkowania na podstawie odrębnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (por. art. 36 ust. 1 pkt 12 powyższej ustawy).

We wszystkich trzech powyższych przypadkach właścicielem znajdowanych zabytkowych militariów

nie staje się ich znalazca, ale z mocy ustawy Skarb Państwa. Jeżeli chodzi o zabytki archeologiczne, to przesądza o tym wyraźnie art. 35 ust. 1 i ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, odnośnie zaś do innych zabytkowych militariów – art. 189 k.c., do którego odsyła art. 32 ust. 9 powyższej ustawy, biorąc pod uwagę militaria odkrywane w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych.

W tym miejscu należy przypomnieć, że zgodnie z art. 189 k.c., jeżeli rzecz mająca znacznie większą wartość materialną albo wartość naukową lub artystyczną została znaleziona w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, znalazca jest obowiązany oddać rzecz właściwemu organowi państwowemu, a znalezisko staje się własnością Skarbu Państwa.

Przepis ten znajdzie oczywiście zastosowanie także w przypadku znajdowania nie będących zabytkami archeologicznymi zabytkowych militariów w innych okolicznościach niż prowadzenie robót budowlanych lub ziemnych, np. w czasie przeszukiwania pomieszczeń w starych budynkach.

Ten, kto zabytkowe militaria znajdzie, powinien zgodnie z art. 32 lub art. 33 powiadomić niezwłocznie o swoim odkryciu wojewódzkiego konserwatora zabytków lub właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta) i może liczyć co najwyżej na odpowiednią nagrodę lub wynagrodzenie, przyznawane na podstawie art. 34 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (w stosunku do znalezionych zabytków archeologicznych) albo na podstawie art. 189 k.c. (w stosunku do znalezienia pozostałych zabytkowych militariów).

Wyjątkowo zasady powyższe nie będą dotyczyły przypadków znajdowania zabytków militarnych, których właściciel jest możliwy do ustalenia, np. jeśli znaleziona zostanie zabytkowa szabla, stanowiąca w przeszłości własność konkretnej osoby, po której majątek odziedziczyli dający się określić spadkobiercy.

Należy pamiętać o tym, że brak niezwłocznego powiadomienia właściwych organów o znalezieniu zabytkowych militariów stanowi wykroczenie (por. art. 115 i art. 116 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), podobnie jak dokonywanie celowych poszukiwań zabytkowych militariów bez posiadania stosownego zezwolenia na tego rodzaju poszukiwania (por. art. 111 powyższej ustawy).

Wykroczenie popełnia zatem osoba, która znaleziona zabytkowe militaria, będące zabytkami archeologicznymi, np. wykopany z ziemi średniowieczny miecz, przechowuje w swoim prywatnym mieszkaniu albo oferuje taki egzemplarz zabytkowy do sprzedaży, np. na internetowej aukcji. Sprzedać można zresz-

tą skutecznie tylko rzecz, której się jest właścicielem, co w takiej sytuacji nie wystąpi, skoro z mocy ustawy właścicielem powyższego miecza jest Skarb Państwa, a miejscem przechowywania tego rodzaju eksponatów jest odpowiednie muzeum (por. art. 35 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Natomiast nic nie stoi na przeszkodzie temu, aby osoba prywatna miała zabytkowe militaria, które posiadała w sposób legalny, np. dziedzicząc je w spadku po osobie bliskiej albo zakupując je od właścicieli. Legalny posiadacz zabytkowych militariów może przestać na tworzeniu swojej prywatnej kolekcji, oczywiście przestrzegając zasad wynikających z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ewentualnie z innych ustaw (chodzi zwłaszcza o szczególne wymogi związane z przechowywaniem zabytkowych egzemplarzy broni palnej, których posiadanie wymaga szczególnych zezwoleń).

Nic nie stoi jednak na przeszkodzie, aby na bazie swojej prywatnej kolekcji utworzyć prywatne muzeum, co wymaga jednak spełnienia formalnych wymogów w tym zakresie, określonych w ustawie o muzeach, w szczególności odnośnie do nadania muzeum regulaminu uzgodnionego z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Obowiązki związane z ochroną militariów

Osoba, która legalnie posiada zabytkowe militaria powinna mieć świadomość tego, że, podobnie jak jest to w wypadku innych zabytków, trzeba zapewnić im odpowiednią ochronę, która jest zwiększona w przypadku militariów wpisanych do rejestru zabytków.

Po pierwsze, posiadacz militariów powinien liczyć się z kontrolą ze strony wojewódzkiego konserwatora zabytków, realizowaną w ramach nadzoru konserwatorskiego, uregulowanego w rozdziale 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W tym zakresie wojewódzki konserwator zabytków lub osoby przez niego upoważnione mają prawo m.in. wstępu na teren nieruchomości, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie zniszczenia lub uszkodzenia zabytkowych militariów (por. art. 38 ust. 3 pkt 1 powyższej ustawy), np. ze względu na przechowywane ich w nieodpowiednich warunkach.

Po drugie, posiadacz zabytkowych militariów powinien udostępnić te militaria organom ochrony zabytków w uzgodnionym czasie w celu przeprowadzania ich badania w miejscu, w którym się one znajdują, np. w prywatnym mieszkaniu posiadacza militariów (por. art. 29 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Po trzecie, posiadacz zabytkowych militariów zobowiązany jest do należytej dbałości o nie, przejawiającej się przede wszystkim w ich konserwacji, także w aspekcie finansowania niezbędnych prac konserwatorskich, co stanowi o istocie opieki nad zabytkami (por. art. 5 pkt 2 i pkt 3 oraz art. 71 powyższej ustawy).

Z drugiej strony, posiadacz zabytkowych militariów może zwrócić się do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich określających m.in. sposób ich zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich (por. art. 27 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dodatkowe obowiązki ciążyą na posiadaczach zabytkowych militariów, które zostały wpisane do rejestru zabytków:

Po pierwsze, posiadacze ci zobligowani są do przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków informacji w zakresie określonym w art. 28 powyższej ustawy, m.in. o zmianach stanu prawnego militariów oraz o zmianie miejsca ich przechowywania.

Po drugie, muszą oni uzyskiwać pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie, określonym w art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, m.in. na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkowych militariach wpisanych do rejestru zabytków.

Wpis do rejestru zabytków zabytkowych militariów wiąże się jednak także z pewnymi przywilejami dla ich legalnych posiadaczy, co dotyczy zwłaszcza możliwości ubiegania się o dotacje na ich konserwację (por. art. 73 i nast. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Sankcje za nie stosowanie się do przepisów

Legalny posiadacz zabytkowych militariów musi się liczyć z ponoszeniem odpowiedzialności za nie spełnianie wymogów, jakie przewidziane zostały w przepisach ustawowych w stosunku do zabytkowych przedmiotów. Jest to zasadniczo odpowiedzialność dwójakiego rodzaju – administracyjna, stosowana przez organy ochrony zabytków, oraz karna – w przypadku popełnienia przez posiadacza zabytkowych militariów określonych ustawowo przestępstw lub wykroczeń.

Jeżeli chodzi o odpowiedzialność o charakterze administracyjnym, to w związku z zasygnalizowanym powyżej zagadnieniem nadzoru konserwatorskiego wojewódzcy konserwatorzy zabytków mogą wydawać decyzje administracyjne, nakładające na posiadaczy

zabytkowych militariów odpowiednie obowiązki lub ograniczające ich uprawnienia.

Po pierwsze, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję nakazującą posiadaczowi militariów wpisanych do rejestru zabytków przeprowadzenie prac konserwatorskich, jeżeli ich wykonanie jest niezbędne ze względu na zagrożenie ich zniszczeniem lub istotnym uszkodzeniem, przy czym prace te mogą zostać wykonane zastępczo przez inny podmiot, gdy posiadacz zagrożonych militariów nie chce takiej decyzji wykonać (por. art. 49 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Po drugie, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla militariów wpisanych do rejestru zabytków, polegającego na możliwości ich zniszczenia, uszkodzenia, kradzieży, zaginięcia lub nielegalnego wywiezienia za granicę, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o ich zabezpieczeniu w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia, np. poprzez przekazanie zagrożonych militariów do właściwego muzeum (por. art. 50 ust. 1 i ust. 2 powyższej ustawy).

Jeżeli natomiast nie jest możliwe usunięcie powyższych zagrożeń, zagrożone militaria wpisane do rejestru zabytków mogą zostać w drodze decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków przejęte na własność Skarbu Państwa, z przeznaczeniem na cele kultury, oświaty lub turystyki, za odszkodowaniem odpowiadającym wartości rynkowej przejmowanych przedmiotów (por.

art. 50 ust. 4 pkt 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Niezależnie do tego, czy zabytkowe militaria są wpisane do rejestru zabytków, czy też nie, niewłaściwe postępowanie z nimi może zostać uznane za przestępstwo. Dotyczy to w aktualnym stanie prawnym zasadniczo dwóch sytuacji, czyli zniszczenia lub uszkodzenia zabytkowych militariów oraz ich wywiezienia za granicę bez wymaganego pozwolenia (por. art. 108 i art. 109 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Poza tym jako przestępstwa traktowane są, podobnie jak podrabianie zabytkowych militariów (por. uwagi wyżej), przerabianie ich w celu użycia w obrocie zabytkami, jak również zbywanie przerobionych, zabytkowych militariów (por. art. 109a i art. 109b powyższej ustawy).

Poza tym szereg zachowań dotyczących zabytkowych militariów traktowanych jest jako wykroczenia (por. art. 110-111, art. 113-117 i art. 119 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Część tych wykroczeń dotyczy wszystkich zabytkowych militariów, np. niezabezpieczenia przedmiotu w należyty sposób przed uszkodzeniem, zniszczeniem, zaginięciem lub kradzieżą (por. art. 110 powyższej ustawy). Tylko militariów wpisanych do rejestru zabytków dotyczy natomiast wykroczenie określone w art. 117 powyższej ustawy, którego istotę stanowi m.in. prowadzenie bez pozwolenia albo wbrew jego warunkom prac konserwatorskich przy takich rejestrowanych zabytkach.

Rafał Golat

The Effects of Possessing Historical Militaries

From the viewpoint of formal-legal demands, historical militaria should be treated identically as all other monuments, that is, according to the Statute on the protection of historical monuments. Within this context, specific features are disclosed by two groups of the titular militaria: those mentioned in the register of historical monuments, in relation to which the statute in question foresees increased protection requirements, and militaria which comprise archaeological monuments, as defined by the statute.

Eventual decisions concerning militaria attach crucial importance to the legality of their possession, i. e. that the owner, e. g. the collector, could prove that he is legally entitled. In the case of a large group of historical militaria, including those considered archaeological monuments, regulations recognise the right of ownership as belonging to the State Treasury. This means that

such militaria should not be kept by private persons but become entrusted to suitable public institutions, as a rule, museums.

In a situation when a private person is the legal owner of historical militaria he is obligated to protect them according to the binding system, i. a. by applying indispensable conservation and, in justified cases, rendering the monuments available to organs responsible for the protection of historical monuments.

Neglect of statutory duties on the part of the legal owner could result in administrative sanctions, including the demand to carry out conservation or even penal sanctions if the conduct of a given person or persons possesses the features of a crime or misdemeanour, mentioned in articles 108-119 of the Statute on the protection of historical monuments.

□